

UOT 94(479.24)

TALEH CƏFƏROV

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
Ümumi tarix və tarixin tədrisi texnologiyası kafedrasının dosenti, tarix üzrə fəlsəfə doktoru
Bakı Dövlət Universitetinin Azərbaycan tarixi (Humanitar fakültələr üzrə) kafedrasının
elmlər doktoru proqramı üzrə qiyabi doktorantı
<https://orcid.org/0009-0005-4833-0679>
talehceferov697@gmail.com*

QƏRBİ AVROPA ÖLKƏLƏRİNDƏ AZƏRBAYCAN DİASPORUNUN TƏŞKİLATLANMASI VƏ SƏCİYYƏVİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

DOI: <https://doi.org/10.36719/2708-065X/114/168-178>

Azərbaycan müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra dövlət quruculuğu prosesinə başladı və istiqamətdə atılacaq vacib amillərdən biri də diaspor quruculuğu il bağlı idi. Ermənistanın Azərbaycana elan olunmamış müharibəsi də bir tərəfdən ölkəmizin haqq səsinin bütün dünyaya çatdırılması, həqiqətlərin gün üzənə çıxarılması baxımından olduqca əhəmiyyətli idi. Avropadakı Azərbaycan diaspor təşki-latlarının yaranması, onlara dövlət qayğısının artırılması, onların problemlərinin həllində dövlətin dəstəyinin gücləndirilməsi məqsədilə Avropa Azərbaycanlıları Konqresinin yaranması təşəbbüsü irəli sürüldü. Diasporun vahid şəkildə koordinasiya olunması məqsədilə bir sıra vacib sərəncam və fərmanlar imzalandı. Dünya Azər-baycanlılarının 5 ildən bir keçirilən qurultayları Azərbaycan diasporunun qarşıya qoyduğu vəzifə və öhdəliklərinin vaxtında yerinə yetirilməsi və aşkara çıxarılan nöqsanların vaxtında aradan qaldırılması baxımdan əhəmiyyətli idi.

Açar sözlər: Azərbaycan diasporu, Avropa Azərbaycanlıları Konqresi, lobbicilik səyləri, diaspor quruculuğu.

Giriş. 1993-cü ildə xalqın təkidli tələbi ilə Ümummilli lider Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişindən sonra isə diaspor quruculuğu işinə diqqət artdı. Əksər sa-hə-lərdə olduğu kimi, diaspor quruculuğu işində də əsaslı dönüş, yeni bir mərhələ baş verdi. Qısa zaman ərzində diaspor quruculuğu, bu sahənin inkişaf etdirilməsi Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevrildi.

Ümummilli lider Heydər Əliyev hakimiyyətə qayıdandan sonra Azərbaycan dövlətini bütün dünya azərbaycanlılarının hamisi elan etdi. 1997-ci ilin martında Prezidentin İcra Aparatı ictimai-siyasi şöbəsində xaricdə yaşayan soydaşlarımızla əlaqələr üzrə sektorun yaradılması bu istiqamətdə atılan ciddi bir addım idi [1, s. 5].

Ulu öndər Heydər Əliyevin “Bütün ölkələrdə soydaşlarımız bir-biri ilə həm-rəy, birgə olmalı, Azərbaycanın, millətimizin, müstəqil ölkəmizin naminə birləşməlidirlər” çağırışına səs verən Almanıyanın müxtəlif şəhərlərindəki Azərbaycan cəmiyyətlərini öz ətrafında birləşdirən Azərbaycan Cəmiyyətləri Federasiyasının 1999-cu il avqust ayının 21-22-də Bakı şəhərində I Qurultayı keçirildi. Federasiyanın qarşısında duran vəzifələrin həyata keçirilməsinin konkret yollarını müəyyənləşdirmiş oldu [2, s. 22].

Dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlıları Müstəqil Azərbaycan ilə əlaqələrinin möhkəmləndirilməsi, onlar arasında birliyin və həmrəyliyin təmin olunması, habelə Azərbaycan icmaları, cəmiyyət və birliklərinin fəaliyyətlərinin gücləndirilməsi ilə bağlı məsələlərin birgə mübarizəsi zərurətini nəzərə alaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev noyabrın 9-10-da Dünya azərbaycanlılarının qurultayının çağırılması üçün 23 may 2001-ci il tarixdə sərəncam verdi [3, s. 129]. 2001-ci il may ayının 23-də ümummilli lider Heydər Əliyevin imzaladığı “Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının keçirilməsi haqqında” sərəncamı ilə diaspor quruculuğu işinin təməli qoyuldu [4, s.13].

Qurultayda 37 ölkədən 200-dən çox müxtəlif təşkilatları təmsil edən 406 nü-mayəndə və 63 qonaq iştirak etmişdir. Bu qurultayda Azərbaycan Respublikası 130-dan çox dövlət və ictimai qurumların, elm, təhsil, mədəniyyət və digər yaradıcı təşkilatlardan, 25 siyasi partiyadan 702 nümayəndə və 844 qonaq ilə təmsil olunmuşdur [5, s. 67].

Bu qurultayın keçirilməsi ölkəmizdən kənarda yaşayan azərbaycanlıların bir araya gətirilməsi, ümummilli problemlərin həllində onların gücünün səfərbər edilməsi üçün böyük əhəmiyyət kəsb etdi. Eyni zamanda, Azərbaycan dövləti ilk dəfə olaraq bəyan etdi ki, ölkəmiz nəinki Azərbaycan Respublikası ərazisində yaşayan 10 milyonluq əhalinin, həm də dünya ölkələrinə səpələnmiş 50 milyondan artıq azərbaycanlının vətənidir. Bu siyasi addımı atmaqla Azərbaycan dövləti dünyaya səpələnmiş azərbaycanlılara sahib çıxmaqla onların hüquqlarının qoruyucusu olduğunu bəyan etdi [2, s. 25]. Qurultayda çıxış edən Ulu öndər Heydər Əliyev dünya azərbaycanlılarını bir çatır altına toplayacaq dövlət qurumunun yaradılmasına ehtiyac olduğunu bildirdi: “Mən qurultayın sonunda belə bir nəticəyə gəldim ki, həqiqətən Azərbaycanda diaspor ilə iş üçün xüsusi bir dövlət orqanı yaradılmalıdır. Güman edirəm ki, biz bu günlərdə belə bir orqanı yaradağıq, əlaqələr daha da genişlənəcək, inkişaf edəcək, irəliyə doğru gedəcəkdir” [5, s. 25].

Müstəqillik illərində qəbul edilən və milli dövlətçiliyimiz üçün strateji əhəmiyyət kəsb edən bütün sənədlərdə xaricdə yaşayan azərbaycanlıların hüquq və əsas azadlıqlarının təminatı diqqət mərkəzində saxlanılmışdır. 2001-ci il noyabr ayının 9-10-da Bakı şəhərində Dünya azərbaycanlılarının I Qurultayının keçirilməsi diaspor quruculuğu işində böyük addım olmaqla, planetin beş qitəsində yaşayan azərbaycanlıların konsolidasiyasına, xüsusilə soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin mütəşəkkil qaydada təşkilatlanmasına rəvac verdi [6, s. 13]. Qurultay azərbaycanlıların müstəqil yaşaya və birləşə bilməyəcəyi ideyasını təbliğ edən antiazərbaycan qüvvələrə sarsıdıcı zərbə vurdu [1, s. 5].

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev tərəfindən 2002-ci il 5 iyul tarixində “Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında” Fərmanı ilə Azərbaycan diasporunun fəaliyyətinin koordinasiya edilməsi, dünya azərbaycanlılarının siyasi və ideoloji birliyinin təmin olunması, onların təşkilatlanması baxımından ciddi rol oynadı. Fərman Azərbaycan diasporunun fəaliyyətinin mütəşəkkil qaydada əlaqələndirilməsi, dünya azərbaycanlılarının birliyinin təmin olunması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edən tarixi sənəd idi. Bu sahədə məqsədyönlü, böyük əhəmiyyətli iş aparılması üçün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 5 iyul 2002-ci il tarixli fərmanı ilə Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi yaradıldı [6, s. 13] və dövlət-diaspor əlaqələrinin saxlanması üçün münbit ideya-nəzəri və təşkilati zəminin hazırlanması işi başa çatdı [1, s. 5].

Diaspor quruculuğunun mühüm sahələrindən biri də xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasətinin hazırlanması və həyata keçirilməsi idi. 2002-ci il ilin dekabr ayının 27-də qəbul edilmiş və Ulu öndər Heydər Əliyevin 21 fevral 2003-cü il tarixli Fərmanı ilə “Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla bağlı Dövlət siyasəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunun qəbulu bir daha təsdiq etdi ki, dünya azərbaycanlılarının milli birliyinin və tərəqqisinin təminatçısı Azərbaycan Respublikasıdır [7]. Qanunda Azərbaycan diasporu ilə bağlı maddələrin həyata keçirilməsi, yeni təşkilatların yaranması, dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinə, dövlətin bu sahədə apardığı ardıcıl siyasətin təbliğinə nail olmaq məqsədilə Diaspor Komitəsinin qarşısında konkret vəzifələr qoyulmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin “Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla bağlı Dövlət siyasəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun tətbiq edilməsi barədə 21 fevral 2003 tarixli 859 sayılı fərmanından və Nazirlər Kabinetinin 28 fevral 2003-cü il tarixli 28 sayılı sərəncamının 2-ci bəndindən irəli gələn tapşırığa əsasən, həmin qanunun 9, 3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş xaricdə yaşayan azərbaycanlılar və onların təşkilatlarına maddi yardım edilməsi məqsədilə yaradılan dövlət fondlarının vəsaitlərindən istifadə “Qaydalarının” layihəsi hazırlanmışdır. Həmin layihəyə əsasən Azərbaycan Respublikası Milli Diaspora Fondu haqqında əsasnamə” Azərbaycan Respublikasının Prezidenti fərmanı ilə təsdiq edilmişdir [7].

Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması bu işin mərkəzləşdirilmiş qaydada həyata keçirilməsini özündə ehtiva edirdi. Beləliklə, diaspor təşkilatları arasında əlaqələrin möhkəmləndirilməsinə başlandı. Dövlət Komitəsinin yaradılması Heydər

Əliyevin Azərbaycanın sərhədlərindən kənarda yaşayan azərbaycanlıların həmrəyliyinə, onların doğma Vətənlə bağlayan tellərin sarsılmaz olmasına verdiyi əhəmiyyətin göstəricisi idi. [6, s. 13].

Əsasnaməyə əsasən Azərbaycan Respublikası “Milli Diaspora Fondu” Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş Üzrə Dövlət Komitəsi nəzdində fəaliyyət göstərəcəkdir. Fondun məqsədi beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilmiş prinsip və normalarına, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq eləcə də müvafiq xarici dövlətlərin qanunvericiliyi nəzərə alınmaqla, xaricdə yaşayan azərbaycanlıların əsas hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinə, onların öz milli özgürlü-yünü qoruyub saxlanmasına və inkişaf etdirilməsinə, Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin və suverenliyinin qorunmasına, möhkəmləndirilməsinə, iqtisadi, sosial, mədəni inkişafına cəlb etmək üçün onlara maliyyə dəstəyi verməkdən ibarətdir [8].

Fondun əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

a) Xaricdə yaşayan azərbaycanlıların və onların təşkilatlarının yaratdıqları qurumlara, kütləvi informasiya vasitələrinə beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində öz tarixi vətəni ilə əlaqə yaratmaq və inkişaf etdirmək məqsədi ilə maliyyə təminatı yaratmaq üçün tədbirlər görmək;

b) Beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq xaricdə yaşayan azərbaycanlıların milli-mədəni muhtariyyət və ictimai birliklər yaratmaq hüququnun həyata keçirilməsinə yardım göstərmək;

c) Xaricdə yaşayan azərbaycanlıların bir-biri ilə əlaqə yaratmasına, təşkilatlanması işinə dəstək vermək, yaradılan ictimai, mədəni və digər birliklərin Azərbaycan Respublikası ilə əlaqə yaratmasına yardım etmək və s. [9] Azərbaycan icma və birliklərinin daha rahat şəkildə əlaqələrini təşkil etmək və onlar arasında həmrəyliyi təmin etmək məqsədilə Azərbaycan diaspor təşkilatlarının Koordinasiya Şurası təsis edildi. Görünən tədbirlər nəticəsində dünyanın müxtəlif regionlarında azərbaycanlıların fəal təşkilatlanma prosesi geniş vüsət almışdır.

Bu siyasətin davamı olaraq, Azərbaycan ziyalılarından, tanınmış şəxslərdən, dövlət və hökumət nümayəndələrindən ibarət Dünya Azərbaycanlılarının Əlaqələndirmə Şurasının yaradılması bu sahəyə xüsusi əhəmiyyət verildiyini bir daha təsdiqlədi. Həmçinin elmi-intellektual potensialın formalaşmasına və inkişafına rəvac verdi. 2006, 2011, 2016-cı illərdə Bakı şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının ikinci, üçüncü və dördüncü qurultaylarının keçirilməsi, müasir dövrün tələbləri nəzərə alınaraq, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2008-ci il noyabrın 19-da imzaladığı müvafiq sərəncamla Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin əsasında Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi (DİDK) yaradılması da məhz zərurətdən irəli gəlir və bu sahənin inkişafına öz töhfəsini verir. Göründüyü kimi, DİDK-nin yaradılmasından sonra xaricdə yaşayan azərbaycanlıların təşkilatlanması daha geniş vüsət alıb. Hazırda, bu istiqamətdə ümummilli lider Heydər Əliyev dövlət idarəçilik məktəbi əsasında Azərbaycan diasporu yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyub [10, s. 66].

Heydər Əliyev istər qurultaya qədərki dövrdə, istərsə də ondan sonra da diaspor işini xüsusi diqqətdə saxlayır, fürsət düşdükcə xaricdə yaşayan soydaşlarımızla yaxından təmasda olurdu. Xarici ölkələrə səfərləri zamanı vaxtının az olmasına baxmayaraq həmin ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızla görüşlər keçirən ümummilli lider onlara müvafiq tövsiyələrini verirdi. Bu kimi görüşlər də öz növbəsində soydaşlarımızın təşkilatlanmasına öz müsbət təsirini göstərirdi [4, s. 13].

Azərbaycanlıların ictimai-siyasi fəallığının yüksəldilməsi, cəmiyyətə inteqrasiya prosesində qarşıya çıxan problemlərin aradan qaldırılması, milli-mənəvi dəyərlərin qorunub saxlanılması və təbliği metodologiyasını müəyyən etmək də Xartıyanın məqsədləri sırasına daxil idi. Həmrəylik Xartıyası xarici ölkələrdə yaşayan həmvətənlərimizin Azərbaycan dövlətçiliyi və Vətənin milli maraqları ətrafında daha sıx birliyinə nail olunmasını, diasporumuzun digər xalqların diasporları ilə əməkdaşlıq imkanlarının genişləndirilməsini, gələcəkdə güclü Azərbaycan lobbisinin formalaşdırılması üçün real zəminin yaradılmasını tənzimləyirdi [4, s. 13].

Azərbaycan Respublikasının dövlət quruculuğunun əsas öndə duran məsələlərindən biri xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasətinin həyata keçirilməsidir. Azərbaycanda milli dövlətçilik ənənələrinin bərqərar olması, vətəndaş cəmiyyəti və hüquqi dövlət quruculuğu

istiqamətində atılan tarixi addımlar dünya azərbaycanlılarının arasında milli birliyin yaradılmasına geniş imkanlar yaradıb [1, s. 7].

Əslində, demoqrafik göstəricilərə görə Azərbaycan diasporu çox böyük diaspor hesab oluna bilər. Belə ki, hər beş nəfərdən biri mühacirətdə yaşayır. Şimali Azərbaycan, Cənubi Azərbaycan və Türkiyə Cümhuriyyətindən olan azərbaycanlı mühacirlərin hesabına hazırda diasporumuz üç amilli bir sistem kimi mövcuddur. Bu üç qol həmin sistemdə müəyyən mənada bərabər şəkildə və yanaşı mövcud olsalar da, onların keyfiyyət göstəriciləri də, diaspor olaraq təsiretmə gücü, potensialı da həmin bu 3 elementin sözügedən sistemdəki xüsusi rolu, çəkisi və yeri də fərqli təsir bağışlayır. Əgər bu 3 qanadı ayrı-ayrılıqda izah etməyə çalışsaq təqribən aşağıdakı kimi qeyd etmək olar. Şimali Azərbaycandan müxtəlif tarixi dövrlərdə nizamsız və pərakəndə şəkildə əsasən siyasi, sosial və iqtisadi səbəblərdən Qərbə mühacirət etmiş soydaşlarımız. Cənubi Azərbaycandan siyasi və iqtisadi səbəblərdən mühacirət etmiş son dərəcə problemli və ziddiyyətli bir qrup. Türkiyə Cümhuriyyətindən məqsədyönlü şəkildə, planlaşdırılmış və icmalasdırılmış bir qrup həmvətənlərimiz.

Azərbaycan diaspor təşkilatlarının əsas vəzifələrindən biri də, erməni lobbisinin və onların tərəfkeşlərinin dövlətimizə və xalqımıza qarşı apardığı mənfi fəaliyyəti neytrallaşdırmaqdan və haqq səsimizi dünyaya çatdırmaqdan ibarətdir. Bu mübarizədə diasporlarımızın müttəfiqləri dost ölkələrin diasporlarıdır. Söz yox ki, ən böyük dayaq Azərbaycan və Türkiyə diasporlarıdır [1, s. 5].

Əvvəllər diaspora təşkilatlarımız yalnız öz milli mənsubiyyətini, adət-ənənələrini, mənəvi-əxlaqi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, Azərbaycanla əlaqələrini itir-məmək üçün daha çox fəaliyyət göstərirdilərsə, artıq onlar yaşadıkları ölkələrdə Azərbaycanın qarşılaşdığı haqsız problemlərlə bağlı öz səslərini ucaltmağa başlayıblar. Azərbaycan prezidenti İlham Əliyevin ümummilli lider Heydər Əliyevin "bir millət, iki dövlət" prinsipini davam etdirərək, 2007-ci ildə söylədiyi "Bir millətin iki diasporası olmaz" fikirləri bu prosesin daha da sürətlənməsinə təkan verib. [11, s.7].

Fransadakı azərbaycanlı tələbələrin bir cəmiyyət ətrafında birləşmələri 1999-cu ilin noyabr ayında başladı. Məhz həmin ayda Strasburq şəhərində "Fransadakı Azərbaycanlı Tələbələr Assosiasiyası" (FATA) yaradıldı. 2000-ci ilin mart ayında isə bu assosiasiyanın Parisdə nümayəndəliyi açıldı. Onu da qeyd edim ki, FATA Fransada rəsmi dövlət qeydiyyatından keçib. Daha sonra 2001-ci ildə Qrenobl şəhərində "Fransa-Azərbaycan Elm və Tədqiqatların İnkişafı Assosiasiyası" və ən nəhayət, 2003-cü ilin noyabr ayında Parisdə "Fransa-Azərbaycan Gəncləri Assosiasiyası" yaradıldı. Bundan əlavə, Parisdə "Azərbaycan Evi", Strasburqda "Azərbaycanla Mədəni Əlaqələr Cəmiyyəti", "Azərbaycan Mədəniyyəti Mərkəzi", Qrenobl'da isə "Azərbaycan-Fransa Azad Mübadilələr Assosiasiyası" adlı cəmiyyətlər mövcuddur [12].

Dünya Azərbaycanlılarının vahid bir ideya ətrafında birləşdirilməsi məsələsi bu gün də vacib vəzifə olaraq qalmaqdadır. Ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən əsas qoyulmuş və konkret prinsipləri müəyyənləşdirilmiş bu böyük ideyanın həyata keçirilməsi prosesi uzun vaxt və gərgin əmək tələb edir. Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi bu istiqamətdə mühüm işlər həyata keçirdi. İnteqrasiya prosesləri dünyanın müxtəlif regionlarında yaşayan həmvətənlərimizin daha sıx birləşməsinə zərurətə çevirmişdir. Bunlardan biri də 2003-cü ilin aprelində Almaniya Federativ Respublikasının Maynts şəhərində Azərbaycan Diaspor Təşkilatları Rəhbərlərinin I forumu keçirildi. 29 ölkədən 170 nümayəndənin iştirak etdiyi forumda Azərbaycan icma və birliklərinin yalnız vahid milli platformadan Azərbaycan dövlətçiliyinin müdafiəsi, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi, dünya azərbaycanlıları arasında mənəvi, siyasi birliyin və həmrəyliyin təmin olunması və s. mühüm məsələlərdə vahid mövqedən çıxış etmələrinin zəruriliyi vurğulanmışdır [13, s. 55].

Forumda səslənmiş təkliflərdən biri də, Avropa məkanında fəaliyyət göstərən Azərbaycan icma və birliklərinin vahid bir təşkilatda birləşdirilməsi ilə bağlı olmuşdur. Avropa birliyinin genişlənməsi kontekstində meydana çıxan yeni ictimai-siyasi proseslər soydaşlarımızın bir təşkilatda birləşməsi məsələsinə tarixi zərurətə çevirmişdir. Forumda bir mühüm məqam da nəzərə alınmışdır ki, ermənilərin ən böyük diaspor təşkilatları məhz Avropada fəaliyyət göstərir. Bu kontekstdə ermənilərin xalqımıza və dövlətimizə qarşı apardıqları mənfur təbliğatın qarşısını almağın ən optimal yolu Avropa Azərbaycanlılarının ideya-siyasi birliyinin yaradılmasından keçir. Buna görə də diaspor

quruculuğunun ən mühüm vəzifələrindən biri Avropada fəaliyyət göstərən icma və birliklərinin vahid birliyini təşkil etməkdir [13, s. 30]

2003-cü ilin may ayında Türkiyənin İzmir şəhərində keçirilən “Azərbaycan diasporu: reallıqlar və perspektivlər” mövzusunda dünya azərbaycanlıları diaspor təşkilatları rəhbərlərinin növbəti konfransı zamanı Avropada fəaliyyət göstərən icma və birliklərin vahid təşkilatda birləşdirilməsi məsələsi bir daha müzakirə olunmuşdur. Konfransda Avropada fəaliyyət göstərən Azərbaycan diaspor təşkilatlarının birləşdirilməsinin zəruriliyi və bu məsələnin bütün dünyada gedən qloballaşma, integrasiya proseslərinin tələbi ilə meydana çıxdığı qeyd edilmişdir. Belə bir təklifin səsləndirilməsinə səbəb Avropadakı Azərbaycan icmalarının pərakəndə halda fəaliyyət göstərməsi idi [14, s. 120].

Bu zərurətin nəticəsi olaraq 2004-cü ilin aprelin 17-də Almaniyanın Berlin şəhərində Azərbaycan diasporu üçün son dərəcə əhəmiyyətli hadisə baş verdi. Belə ki, Berlinin məşhur "Hilton" mehmanxanasında Avropa Azərbaycanlıları Konqresinin (AAK) təsis konfransı keçirildi. Toplantı Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin təşəbbüsü ilə təşkil olunmuşdur. Konfransa Ukrayna, Rusiya Federasiyası, Belarus, İsveç, İsveçrə, Norveç, Danimarka, Finlandiya, Belçika, Avstriya, Hollandiya, Fransa, İspaniya, Çexiya, Polşa, Rumıniya, Macarıstan, Bolqarıstan, Almaniyaadakı Azərbaycan icmalarının və diaspor təşkilatlarının nümayəndələri, ABŞ, Özbəkistan, Qazaxıstan və Qırğızıstanda fəaliyyət göstərən Azərbaycan cəmiyyətlərinin rəhbərləri olmaqla dünyanın 28 ölkəsində fəaliyyət göstərən 50-dən çox diaspor təşkilatından 264 nümayəndə qatılmışdır.

Konfransda həmçinin Azərbaycan prezidentinin İcra Aparatının ictimai-siyasi şöbəsinin müdiri Əli Həsənov, Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Nazim İbrahimov başda olmaqla komitənin işçi heyəti, ölkəmizin Almaniyaadakı səfiri Hüseynağa Sadıqov, Türkiyə Böyük Millət Məclisinin üzvləri, media rəhbərləri iştirak etmişdir.

Avstriyalı alim Erik Fayql çıxışında diaspor təşkilatlarının əhəmiyyətindən danışaraq Ermənistanın BMT-nin Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı qətnamələrinə əməl etməməsinin arxasında məhz güclü erməni lobbisi dayandığını bildirmişdir. Erik Fayql hesab edirdi ki, Azərbaycan diasporu güclü bir qüvvəyə çevrilməlidir. Konfrans Avropa Azərbaycanlıları Konqresinin Nizamnamə layihəsini müzakirə edərək qurumun rəhbər orqanlarını - Mərkəzi Şura və İcraiyyə Komitəsini formalaşdırdı. Türkiyə-Almaniya İş Adamları Birliyinin prezidenti Bahəddin Qaya Avropa Azərbaycanlıları Konqresinin sədri, Ümumrusiya Azərbaycan Konqresinin icraçı direktoru Natiq Ağamirov və Ukrayna Azərbaycanlıları Konqresinin sədri Oqtay Əfəndiyev sədr müavinləri seçildilər. Avropa Azərbaycanlıları Konqresinin təsis olunması təsdiqləndikdən sonra 50-dən artıq icma və birlik rəhbəri rəsmi razılıq protokolu imzalamış, digər ölkələrdəki cəmiyyət və birlikləri gələcək əməkdaşlığa dəvət etmişdirlər. Konqresin qərarı və Əlaqələndirici katibliyinin Berlində yerləşməsi qərara alındı. Almaniya rəsmi qeydiyyatdan keçdikdən sonra Konqres beynəlxalq təşkilatlar qarşısında Azərbaycanın və azərbaycanlıların problemləri ilə bağlı məsələlər qaldırmaq hüququ əldə etmiş oldu [15].

Avropa Azərbaycanlıları Konqresinin təsis yığıncağında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevə ünvanlanmış müraciətdə bir sıra vacib məqamlar diqqəti cəlb edir. Müraciətdə deyilir: “Zati aliləri, cənab Prezident! Biz, “Avropa Azərbaycanlıları Konqresi”nin (AAK) təsis toplantısının iştirakçıları 2004-cü il 17 aprel tarixində Almaniya Federativ Respublikasının paytaxtı Berlin şəhərində toplanaraq Azərbaycan diaspor quruculuğunun çağdaş durumunu və gələcək perspektivlərini geniş müzakirə etdik. Bütün toplantı iştirakçılarının fikri bir məsələdə tam yekdil oldu ki, bu gün dünya azərbaycanlılarının ümummilli ideya – azərbaycançılıq, müstəqil dövlətçilik və milli-mənəvi dəyərlər ətrafında birləşməsi prosesi uğurla davam edir. Biz, xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar, doğma vətənimizdə bərqərar olmuş ictimai-siyasi sabitliyin, iqtisadi yüksəlişin, başlanmış siyasi kursun davamlı olmasını istəyir, hər sahədə Azərbaycana xidmət etməyə və Sizin fəaliyyətinizi dəstəkləməyə hazır olduğumuzu bəyan edirik. Möhtərəm Prezident! Toplantı iştirakçıları hesab edir ki, dünyanın müxtəlif guşələrində fəaliyyət göstərən Azərbaycan cəmiyyətlərinin təşkilatlanma prosesinin geniş vüsət alması və birgə iş birliyi naminə icma və birliklərin Azərbaycan federasiyaları şəklində formalaşdırılması artıq günün tələbinə çevrilmişdir. Toplantı iştirakçıları

Avropada fəaliyyət göstərən Azərbaycan icma və birliklərinin mövcud imkanlarını, qayğı və problemlərini də geniş müzakirə edərək, belə bir ortaq fikrə gəldilər ki, Avropa ölkələrində məskunlaşmış soydaşlarımızın tarixi Vətənləri ilə əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsi, dünya azərbaycanlıları arasında mənəvi, siyasi birliyin və həmrəyliyin təmin olunması, onların milli, sosial və vətəndaş hüquqlarının müdafiəsi, milli-mənəvi dəyərlərin birgə qorunması və Azərbaycan icma və birliklərinin regionda fəaliyyətlərinin əlaqələndirilməsi məqsədi ilə “Avropa Azərbaycanlıları Konqresi”ni təsis etsinlər. Toplantı iştirakçıları əminliklə qeyd etdilər ki, vətənin hüdudlarından kənarda olan Azərbaycan icmalarının birliyi ideyasının gerçəkləşməsi yalnız Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin milləti və dövləti dirçəltmək naminə apardığı böyük və müqəddəs işə ürəkdən inamları sayəsində mümkün olmuşdur. Sizi əmin edirik ki, “Avropa Azərbaycanlıları Konqresi” doğma Vətənimizin şərəf və ləyaqətini həmişə yüksək tutacaq və quruma daxil olan Azərbaycan icma və birliklərinin xətti ilə Azərbaycan həqiqətlərini, müxtəlif sahələrdə əldə etdikləri uğurları, təmsil etdikləri ölkə əhalisinə və eləcə də dünya ictimayyetinə çatdıracaq, Azərbaycanın iqtisadi qüdrətinin inkişaf etməsi yolunda fəal iştirak edəcəklər. “Avropa Azərbaycanlıları Konqresi” bütün azərbaycanlıları bir araya gətirmək istiqamətində öz fəaliyyətlərini bundan sonra daha da genişləndirəcək və soydaşlarımızın həyatında mühüm əhəmiyyət kəsb edən digər problemlərin həllinə öz töhfəsini verəcəklər [16].

Göründüyü kimi, Avropanın birləşməsi ideyasının meydana çıxması və bu istiqamətdə atılan addımlar yeni ictimai-siyasi situasiya yaradır və təbii ki, Azərbaycan diaspor təşkilatları bu situasiyaya uyğunlaşmalıdırlar. Yəni həmvətənlərimizin təşkilatlanması prosesi daha geniş vüsət almalıdır ki, biz sözügedən qitədə yaşayan azərbaycanlıların qloballaşma prosesindən kənarda qalmasına imkan verməyək. Avropa Birliyinin genişlənməsi soydaşlarımızın bir təşkilatda birləşməsi məsələsini tarixi zərurətə çevirmişdir.

Digər tərəfdən bir mühüm məqamı da nəzərə almalıyıq ki, indi ermənilərin ən böyük diaspor təşkilatları məhz Avropada fəaliyyət göstərir və onlar hətta bu ölkələrdə siyasi proseslərə təsir etmək imkanına malikdirlər. Deməli, Azərbaycan da öz gücünü ortaya qoymalıdır və bunun yeganə yolu Avropa azərbaycanlılarının ideya-siyasi birliyinin yaradılmasından keçir. Hesab edirəm ki, AAK üzərinə düşən vəzifələrin öhdəsindən layiqincə gələcəkdir. Bu işdə Azərbaycan dövləti, Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi əlindən gələn köməyi əsirgəməyəcəkdir. AAK tam müstəqil bir qurum, qeyri-hökumət təşkilatı kimi fəaliyyət göstərəcək və hər hansı kənar müdaxilələrə yol verilməyəcək. Eyni zamanda Konqresin üzvü olan təşkilatların da fəaliyyəti bu qurum tərəfindən məhdudlaşdırılmayacaq və onlar da sərbəst şəkildə fəaliyyət göstərəcəklər. Biz sadəcə olaraq Konqresin fəaliyyətinin daha səmərəli təşkilində zəruri ehtiyac yarananda köməyimizi edəcəyik. AAK Avropadakı Azərbaycan dərəcələrinin, icmalarının, federasiyalarının və bir çox başqa diaspor təşkilatlarının fəaliyyətinin koordinasiya olunmasına nəzarət edəcəkdir. Dövlət Komitəsinin isə əsas vəzifəsi bundan ibarətdir ki, Konqresin işinin gücləndirilməsinə, onun strukturlarının formalaşdırılmasına öz dəstəyini əsirgəməsin. AAK mütəmadi şəkildə Azərbaycanda gedən proseslər barədə ətraflı məlumatlandırılacaq, zəruri məsləhətlər alacaqdır. Fikrimcə, bu AAK-ın qarşısına qoyduğu vəzifələrin icrasına əlavə stimül yaradacaqdır [4].

AAK-ın nizamnaməsində də qeyd edilir ki, təşkilatın başlıca məqsədi Avropa ölkələri ərazisində Azərbaycan diasporunun formalaşdırılmasına xidmət etməkdir. Bu regionda azərbaycanlıların milli-mədəni xüsusiyyətlərini qorumaq, sosial və siyasi-hüquqi maraqlarını təmin etmək Konqresin əsas vəzifələrindən biri kimi təsbit edilmişdir. Bunları həyata keçirmək üçün AAK dövrü mətbuatda, elektron kütləvi informasiya vasitələrində fəal təbliğat işi aparacaqdır. AAK-ın fəaliyyət sahələrindən biri də Azərbaycan, Qafqaz və Xəzər bölgələri ilə əlaqəli elmi-tədqiqat işlərini dəstəkləmək, fondlar, tədqiqat institutları, kitabxanalar və arxivlər təsis etməkdən ibarətdir. Xüsusi tapşırıqların icrasını təmin etmək məqsədilə AAK mətbuat bölməsi və komitələr yaratmaq səlahiyyətinə də malikdir. Konqres müxtəlif mövzulara aid konfranslar, diskussiyalar, mətbuat üçün brifinqlər, kurslar, seminarlar, məruzələr, sərgilər, musiqili tədbirlər, təhsillə əlaqəli səfərlər təşkil edə bilər. Təşkilat Azərbaycan Respublikası ilə yaxşı münasibətlərə malik, Avropada, MDB-də və digər regionlardakı ölkələrdə fəaliyyət göstərən qurumlarla sıx dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri saxlayacaqdır [4].

2004-cü ilin aprelində Berlində “Avropa Azərbaycanlıları Konqresi”nin təsis edilməsi müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlıların təşkilatlanması istiqamətində əhəmiyyətli hadisələrdən biri idi. Regionda azərbaycanlıların milli-mədəni xüsusiyyətlərini qorumaq, sosial və siyasi-hüquqi maraqlarını təmin etmək konqresin əsas vəzifələrindəndir. AAK-ın fəaliyyət sahələrindən biri də Azərbaycan, Qafqaz və Xəzər bölgələri ilə əlaqəli elmi-tədqiqat işlərini dəstəkləmək, fondlar, tədqiqat institutları, kitabxanalar və arxivlər təsis etməkdir [17, s. 189].

Avropa Azərbaycanlıları Konqresi təsis olunduğu gündən Avropa İttifaqının aparıcı üzv ölkələrində məskunlaşmış Azərbaycan diasporunun imkanlarını, onların təşkilatlanma səviyyəsini, resurslarını, cəmiyyətə inteqrasiya olunmasında qarşılaşdıqları çətinlikləri araşdırmış və bir sıra nöqsanları, zəif tərəfləri üzə çıxarmışdır. Belə ölkələrdən ən başlıcası kimi Almaniyada respublikasındakı Azərbaycan diasporunu qeyd etmək olar.

Almaniyadakı soydaşlarımızın təşkilatlanması prosesində bir çox ciddi problemlərin üzə çıxdığını qeyd etmək olar. İlk növbədə, soydaşlarımız Vətənə bağlılıqları ilə seçilsələr də, onlar arasında davamlı birliyin yaradılması istiqamətində müəyyən çətinliklər ortaya çıxmaqdadır. Bunu soydaşlarımızın mənəvi-psixoloji baxımdan təşkilatlanmağa hazır olmamaları ilə bağlamaq olar. Almaniyadakı vətəndaşlarımızın problemlərini aşağıdakı şəkildə qruplaşdırmaq olar:

- Almaniyada yaşayan azərbaycanlılar arasında həqiqi birliyin olmaması və diaspor təşkilatları arasında əlaqələrin zəifliyi;
- Azərbaycanlıların qapalı şəraitdə yaşamağa meyilli olması və soydaşlarımızın cəmiyyətə inteqrasiyası prosesinin həddən artıq zəif getməsi;
- Azərbaycan icmalarının fəaliyyətinin lazımi səviyyədə koordinasiya edilməməsi;
- Azərbaycan diasporuna rəhbərlik etməyə qadir olan və bütün icmalar tərəfindən qəbul olunan liderlərin yoxluğu;
- Maaliyyə imkanlarının məhdud olması;
- Azərbaycanlılarda təşkilatlanma prosesinin zəif getməsi, bütün məsələlərə dövlətin müdaxiləsinin zəruri olması fikrinə əsaslanan psixoloji asılılığın davam etməsi;
- Azərbaycan Respublikasından köçmüş azərbaycanlılarla İran İslam Respublikasından köçmüş azərbaycanlılar arasında psixoloji ziddiyyətlər;
- Almaniyada yaşayan azərbaycanlılar arasında ziyalıların və elm adamlarının azlıq təşkil etməsi;
- Bütün Avropa ölkələri üçün xarakterik olan başqa sivilizasiyaların nümayəndələrinə qarşı münasibətdə müşahidə edilən psixoloji maneələr;
- Avropa Azərbaycanlıları Konqresinin fəaliyyətinin həddən artıq zəif olması, qarşıya qoyulan vəzifələrin həyata keçirilməsi sahəsində mövcud olan obyektiv və subyektiv maneələr;
- Azərbaycan icmalarının Almaniyadakı digər xalqların diaspor təşkilatları ilə, o cümlədən yəhudi və türk icmaları ilə əlaqələrinin qənaətbəxş səviyyədə olmamaması [18, s. 50].

Lakin Almaniyadakı Azərbaycan diasporunun fəaliyyətini gücləndirmək, ölkəmizin tarixi həqiqətlərinin Almaniyada ictimaiyyətinə lazımınca çatdırmaq, buradakı erməni diaspor və lobbii təşkilatlarına qarşı yəhudi və türk diasporları ilə səmərəli işin təşkili məqsədilə bir sıra işlərin görülməsi vacibdir. İlk növbədə, Almaniyadakı Azərbaycan icmalarının koordinasiyalı şəkildə fəaliyyətini gücləndirmək, Avropa Azərbaycanlıları Konqresində struktur dəyişikliklərinin aparılması və qurumun fəaliyyətində yeni mütəxəssislərin əməyindən yararlanmaq, AAK-ın Avropanın bir sıra iri şəhərlərində regional şöbələrinin yaradılması, yəhudi və türk diasporları ilə Azərbaycan icmaları arasında əlaqələrin daha da gücləndirilməsi, Azərbaycan və Türkiyə diaspor təşkilatlarının iştirakı ilə erməni lobbisinin antitürk fəaliyyətinə qarşı mübarizənin səmərəli təşkili məqsədilə birgə forumun keçirilməsi, Azərbaycan icmalarının fəaliyyətini daha keyfiyyətli təşkil etmək məqsədilə yəhudi və türk diasporunun təcrübəsindən yararlanmaq, türk və yəhudi diasporunun nüfuzlu nümayəndələrinin ölkəmizə səfərlərini təşkil etmək və s.

1995-ci ilin aprel ayında Prezident Heydər Əliyev Belçikanın paytaxtı Brüsseldə və bir sıra Avropa ölkələrində yaşayan soydaşlarımızla görüşmüşdür. Görüşdə Ulu Öndər Avropa ölkələrindəki Azərbaycan nümayəndələrinin təşkilatlanmasına təkan vermək, pərakəndə fəaliyyətdən lobbicilik

fəaliyyətinə keçmək, Avropa ölkələrinin müxtəlif şəhərlərində yerləşən Azərbaycan cəmiyyətlərinin bir mərkəzdə birləşdirməyin vacibliyini qeyd etmişdir. Beləliklə, 1996-cı ildə Avropa ölkələrində, ilk növbədə Almaniyada Azərbaycan milli-mədəni mərkəzlərinin və cəmiyyətlərinin təşkilatlanması prosesi böyük uğur qazandı. Belə ki, 1996-cı ilin iyul ayının əvvəllərində Berlində Almaniya Azərbaycan Cəmiyyətləri Federasiyası -AACF təşkil olundu [19, s. 335].

Son illər Almaniyada yaşayan həmvətənlərimizin təşkilatlanma sahəsindəki uğurları nəzərə cəpırır. İstər yeni icmaların yaradılması, istərsə də onların digər icmaları (türk, yəhudi) qarşılıqlı əlaqələrin qurulmasını xüsusi qeyd etmək lazımdır.

Azərbaycanın müstəqilliyinin bərpasından sonrakı mərhələdə Azərbaycan diasporunun Almaniyadakı fəaliyyətinin gücləndirilməsi sayəsində bir sıra diaspor təşkilatları təsis edildi. Bunlara misal olaraq 1988-ci ildə Berlində təsis edilmiş *“Azərbaycan-Almaniya Kültür Dərnəyi”*ni misal göstərmək olar. Təşkilatın yaranmasında məqsəd Azərbaycan mədəniyyəti, incəsənəti və iqtisadiyyatını alman cəmiyyətinə tanıtdırmaqdır. Bu istiqamətdə görüşləcək işlərin maliyyələşdirilməsini təmin etmək məqsədilə xüsusi fond yaradılmışdır. Cəmiyyətin sədri istedadlı rəssam kimi şöhrət qazanmış İbrahim Əşrəridir.

Almaniyadakı həmvətənlərimizin 1988-ci ildə təsis etdiyi növbəti diaspor təşkilatı *“Berlin Azərbaycan Kültür Ocağı”*ı adlanır. Dərnək Azərbaycanda baş verən ictimai-siyasi prosesləri diqqətdə saxlamaqla onu alman cəmiyyəti ilə tanış etməkdir. Təşkilatın başlıca məqsədlərindən biri də Azərbaycan mədəniyyətini alman cəmiyyəti ilə tanış etməkdir. Təşkilatın qurucuları əsasən Cənubi Azərbaycandan olan soydaşlarımızdan ibarətdir və onların böyük əksəriyyətini ziyalılar təşkil edir.

Azərbaycanlı mütəxəssislərin Berlində təsis etdiyi növbəti diaspor təşkilatı *“Azərbaycan-Almaniya Akademiyası”*dır. Cəmiyyətin qurulmasında Azərbaycan mədəniyyəti, elmi, incəsənəti ilə maraqlanan əcnəbilər yaxından iştirak etmişdir. Cəmiyyətin məqsədi Azərbaycan elm və mədəniyyətini Qərbi Avropada tanıtmək, onun Almaniyada inkişafına dəstək olmaqdır. Təşkilatın sədri tanınmış alim Əhməd Yəzdanidir.

Almaniyanın Bonn şəhərində Azərbaycan diasporunun yaratmış olduğu digər diaspor təşkilatı *“Azərbaycan Kültür Ocağı”*dır. Təşkilata doktor Nureddin Qərebi rəhbərlik edir. Təşkilatın məqsədi Azərbaycan mədəniyyətini, ədəbiyyatını Avropanın bir sıra ölkələrində yaymaq, təbliğ etməkdir. Təşkilat Azərbaycan ədəblərinin əsərlərini ingilis, fransız, alman dillərində nəşr edərək bu ölkələrin ictimaiyyətinə təbliğ etməkdədir. Həmçinin təşkilatın nəzdində *“Savalan”* jurnalı da fəaliyyət göstərir [17, s. 190].

Azərbaycan diasporunun Düsseldorf şəhərində yaşayan bir qrup tanınmış nümayəndəsinin təşəbbüsü ilə 1991-ci ilin sentyabrında yaratmış olduğu digər bir təşkilat *“Alman-Azərbaycan Cəmiyyəti”*dir. Cəmiyyətin sədri dünya şöhrətli cərrah, professor Harmen Fon Lissendir. Cəmiyyətin Bakıda nümayəndəliyi də fəaliyyət göstərməkdədir. Cəmiyyətin təşəbbüsü ilə düsseldorflu hüquqşünaslar dafələrlə öl-kəmizə səfərlər etmiş, humanitar yardımlar gətirmişlər. Cəmiyyətin xətti ilə Qarabağ müharibəsində əlil olmuş 160 həmvətənimiz İranda müalicə almışdır [18, s. 55].

Almaniyanın Frankfurt şəhərində yaradılmış digər Azərbaycan diaspor təşkilatı *“Azərbaycan Mədəni Əlaqələr Cəmiyyəti”*dir. Firudin Pərvizniya tərəfindən təsis edilmiş cəmiyyətin əsas fəaliyyət istiqamətlərindən biri mədəni tədbirlərin təşkilidir. Xaricdəki soydaşlarımızın Azərbaycanla əlaqələrini genişləndirməyə çalışan təşkilat bu istiqamətdə bir sıra uğurlar da əldə etmişdir.

2005-ci il noyabrın 28-də Berlində uzun müddət Azərbaycanda yaşamış və sonradan xarici ölkələrə, o cümlədən Almaniyaya mühacirət etmiş yəhudilər və həmvətənlərimiz tərəfindən təsis edilmiş nüfuzlu Azərbaycan diaspor təşkilatlarından olan *“Almaniyada Azərbaycan Evi”*ni xüsusi qeyd etmək lazımdır. Cəmiyyətin yaradılmasında məqsəd Azərbaycanda doğulmuş, uzun müddət burada yaşamış, təhsil almış yəhudiləri, almanları və ölkəmizə, xalqımıza dostluq münasibəti bəsləyən digər millətlərdən olan insanları öz ətrafında birləşdirərək təşkilatlandırmaq, Azərbaycan həqiqətlərinin Almaniya ictimaiyyətinə çatdırılmasına, xalqımızın mədəni irsinin təbliğinə töhfə verməkdir [18, s. 55].

Almaniyada fəaliyyət göstərən çoxsaylı diaspor təşkilatlarımız sırasına həmçinin 1988-ci ildə Berlində təsis edilmiş, Məmmədcəfər Cəfərzadənin sədrlik etdiyi *“Odlar Yurdu”* təşkilatını, 2003-cü

ildə Frankfurt şəhərində təsis edilmiş, İbrahim-xəlil Babayevin sədrlik etdiyi “*Almaniyadakı Azərbaycanlılar və Azərbaycanın Dostları Cəmiyyəti*”ni, 1997-ci ildə Koblenst şəhərində təsis edilmiş, Ə. Heybətovun sədrlik etdiyi “*Bakı*” Mədəniyyət Cəmiyyəti”ni, 1997-ci ildə Köln şəhərində təsis edilmiş, Ü.Kamalin sədrlik etdiyi “*Azərbaycan Türk Kültür və Dayanışma Dərnəyi*”ni 2003-cü ildə Berlində təsis edilmiş, Nuridə Atəşinin sədrlik etdiyi “*Nizami Gəncəvi adına Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzi*”ni, 1988-ci ildə Berlində təsis edilmiş, Mirqadir Mansurun sədrlik etdiyi “*Ocaq*” Cəmiyyətini, 1993-cü ildə Kölnə təsis edilmiş, Bahar Kömürün sədrlik etdiyi təşkilatı qeyd etmək olar.

Azərbaycan diasporu təşkilatlarının fəaliyyətində Azərbaycan həqiqətlərinin beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılmasında mətbuat orqanlarının və KİV-lərin əhəmiyyətini qeyd etmək yerinə düşər. Həmin illərdə bütün dünyada, o cümlədən Qərbi Avropanın bir sıra qabaqcıl ölkələrində - Almaniya, Fransa, Belçika, Hollandiya, Böyük Britaniya, Avstriya, Lüksemburqdakı Azərbaycan icma və birliklərinin nəzdində 27 qəzet, 10 jurnal, 3 radio və 2 televiziya kanalı fəaliyyətə başlamışdır. Bunlara misal olaraq, Almaniya Federativ Respublikasında “Azərbaycan Akademik Birliyi”nin “Azərbaycan” radiosu (2002), Avstriya-Azərbaycan Akademik Birliyinin “Orange FM” radiosu, Almaniyada “Nizami Gəncəvi adına Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzi”nin “Yeni Körpü” jurnalı (2004), Belçikada “Azərbaycan evi”nin “EU-Xəbər” (2004) qəzeti, Fransada “Azərbaycan Fransa Gənclik Asosiasiyası”nın “Körpü Le Pont” jurnalı (2004), “Azərbaycan evi”nin “Azərbaycanın səsi” radiosu (2004) və digər kütləvi informasiya vasitələrinin fəaliyyətə başlaması diaspor quruculuğu sahəsində qazanılmış nailiyyətlərdən olmuşdur [2, s. 34].

Azərbaycan diasporunun təbliğat işinin əsas istiqamətlərindən biri də xalqımızın yaşadığı tarixi faciələr, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı tarixi həqiqəti özündə əks etdirən kitablar, broşürlər müxtəlif xalqların dillərinə tərcümə edilərək yayılması, yerli televiziya kanallarının sənədli filmlər sujetləri dünya ictimaiyyətinə nümayiş etdirilməsi olmuşdur. Diaspor təşkilatlarının fəal iştirakı ilə Ermənistanın terrorçu dövlət olduğunu beynəlxalq aləmə çatdırmaq məqsədilə müxtəlif ölkələrdə keçirilmiş mitinqlər, erməni separatçılarının liderlərinin ABŞ və Avropa ölkələrinə səfərlərinə etiraz aksiyaları xüsusilə qeyd edilməlidir.

ABŞ-da yaşayan azərbaycanlılar, türklər 150 milyard dollar sərvətə malikdirlər. Heydər Əliyev məsələni bütün kəskinliyi ilə belə qoyur: “Bəs bu pul hara sərf olunur. Hamısı elə qarınamı sərf olunur. Gərək onlar bunun heç olmasa bir hissəsini özlərinin vətəni olan Azərbaycana ayırsınlar [21].

Heydər Əliyev erməni diasporunun fəaliyyətinə toxunarkən ilk növbədə onların məskunlaşma siyasəti, yerli hakimiyyət orqanlarının işində səmərəli fəaliyyət göstərmələri, təşkilatları və qaydalarına ümummillə mənafəə naminə əlbir çalışmaları və bir çox gördüyü işlər daim ölkə başçımızın diqqət mərkəzində saxlanılmışdır. O, Böyük Britaniyada soydaşlarımız qarşısındakı nitqində də bu haqda demişdir: “Biz Azərbaycanı təbliğ etmək, tanımaq üçün respublikamızda cürbəcür tədbirlər həyata keçiririk. Amma Ermənistanın buna ehtiyacı yoxdur. Ermənistan üçün bunu Amerikada, İngiltərədə, Fransada, başqa ölkələrdə, yaşayan ermənilər, diasporu edir. Ermənilər bu ölkələrdə yaşadıkları müddətdə özlərinə güclü imkanlar yaradıblar, mövqelər tutublar, böyük sərvətə malikdirlər. Bütün bu imkanlardan istifadə edərək onlar bizimlə qonşu olan və ölkəmizə daim təcavüz etmək əhvali-ruhiyyəsi ilə yaşayan torpaqlarımızı işğal edən kiçik bir Ermənistan Respublikasının bu dövlətlər, ölkələr qarşısında daha da yüksəklərə qaldırırlar [22].

Göründüyü kimi, Ulu öndər Heydər Əliyevin düşmən ölkənin 200 illik diaspor təcrübəsindən faydalanaraq Azərbaycan diasporunun da zəif və güclü tərəflərini bilir və diasfordakı nöqsanları, çatışmazlıqların aradan qaldırılması üçün dünya diasporlarının əməli işindən faydalanmağa tövsiyyə edirdi. Və hər bir həmvətənimizi Azərbaycana dəstək olmağa, onun təəssübünü çəkməyə çağırırdı və əllərindəki imkanlardan az da olsa Vətənə bağışlamağa səsləyirdi.

Nəticə. XX əsrin sonu-XXI əsrin əvvəllərindən etibarən dünyada “yumşaq güc” ki-mi qəbul edilmiş diaspor fəaliyyəti dövlətin xarici siyasətinin müəyyən edilməsində mühüm amillərdən birinə çevrilmişdir. Dünya diasporlarının təcrübəsindən faydalanaraq Azərbaycan diasporu ilk növbədə təşkilatlanma mərhələsindən keçmiş, daha sonra isə siyasi institut kimi özünü doğrultmağa başlamışdır. Azərbaycan diasporunun özəklərindən biri də Avropadakı Azərbaycan diaspor təşkilatlarıdır ki, onların fəaliyyətini daha yaxşı koordinasiya etmək məqsədilə Avropa

Azərbaycanlıları Konqresi yaradılmışdır. AAK qısa müddət ərzində Avropadakı Azərbaycan diasporlarının buraxdıqları nöqsanları və çatışmazlıqları aşkara çıxardı. Nöqsanların aradan qaldırılması istiqamətində bir sıra əməli addımlar atıldı, xırda diaspor təşkilatları vahid kordinasiyada birləşdirildi.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbaslı Tahir. Diaspor quruculuğu, lobbicilik və dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi. Paralel.-2015.-2 iyul.-№ 1.-s. 5
2. Diaspor quruculuğu: lobbicilik və dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi. Bakı: "Nəşriyyat" şöbəsi, 2023, 358 s.
3. Azərbaycan diaspor təşkilatları üçün sənədlər və məlumatlar toplusu. I kitab, Bakı, Şirvanəşr, 2008, s. 129
4. Azərbaycan-Türkiyə Dərnəkləri Federasiyası //AzərTac.-2004.-3 iyun.
5. Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayı (9-10 noyabr 2001-ci il). Bakı: Azər-nəşr, 2002, səh. 67
- 6.İsmayılbəyli S. Diaspor quruculuğu, lobbicilik və dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi. Olaylar. -2015.-30 iyun.-№ 114.-s.13
7. ARDA.F.2693.Siy.4, s.v. 469, v.10
8. Azərbaycan dövləti bütün dünyada yaşayan azərbaycanlıların siyasi istinad-gahı kimi çıxış edir. Paralel. -2015.-14 iyul.-№ 123.-s.7.
- 9.ARDA. F.2693.Siy.4, s.v. 469, v.27
10. Babanlı Y. Azərbaycan diasporuna sistemli yanaşmanın nəzəri və praktiki əsasları. Tarix və onun problemləri, 2002, №, s. 64-75.
- 11.Mühacirətdə yaşayan Azərbaycan diasporu bu gün çox böyük qüvvəni təmsil edir. Palitra. -2015.-15 iyul.-№ 124.-S.7
12. Əliyev Rauf. Fransadakı Diasporumuz güclənir//Xalq qəzeti.-2004.-18 fevral.
13. Azərbaycan diasporu: ensklopedik məlumatlar toplusu. Bakı, 2012, s. 55
14. Əsgərova, Z. Türkiyədə Azərbaycan diasporunun formalaşması (XX əsr). t.ü.f.d., e.d. almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya
15. "Avropa Azərbaycanlıları Konqresi"nin təsis toplantısı iştirakçılarının prezident İlham Əliyevə müraciəti//AzərTac -2004.-26 mart.
16. Türkiyə-Azərbaycan Dərnəkləri Federasiyasının təsis konfransının iştirakçılarına//Xalq qəzeti:-2004, -27 may.
17. Feyziyev, C. Türk dünyası: 5 kitabda. İkinci kitab: Türk xalqları. -Bakı: Mütərcim, 2017, -328 s.
18. Məmmədov R.R. Azərbaycan diasporu (dərs vəsaiti). Bakı, Zərdabi Nəşr, 2019, 312 s.
19. Arzumanlı, V. Azərbaycan diasporu: (reallıqlar, qayğılar, problemlər). Bakı, Qartal, 2001, 335 s. sitat. 335
20. Məmmədov R.R. Azərbaycan diasporu (dərs vəsaiti). Bakı, Zərdabi Nəşr, 2019, 312 s.
- 21.Azərbaycan, 6 sentyabr, 1997-ci il.
- 22.Azərbaycan, 4 avqust, 1998-ci il.

ТАЛЕХ ДЖАФАРОВ

*Доцента кафедры Всеобщей истории и технологии
преподавания истории АГПУ, доктор философии
по истории заочный докторант докторантуры кафедры истории
Азербайджана гуманитарного факультета БГУ*

ОРГАНИЗАЦИЯ И ХАРАКТЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ДИАСПОРЫ В СТРАНАХ ЗАПАДНОЙ ЕВРОПЫ

После восстановления независимости Азербайджан начал процесс государственного строительства, и одним из важных шагов в этом направлении было строительство диаспоры. С другой стороны, необъявленная война Армении против Азербайджана сделала крайне важ-

ным донесение правого голоса нашей страны до всего мира и выявление правды. С целью создания азербайджанских диаспорских организаций в Европе, усиления государственной заботы о них и укрепления государственной поддержки в решении их проблем была выдвинута инициатива создания Конгресса азербайджанцев Европы. Для единой координации диаспоры был подписан ряд важных указов и распоряжений. Съезды азербайджанцев мира, проводимые каждые 5 лет, имели важное значение с точки зрения своевременного выполнения задач и обязательств, поставленных перед азербайджанской диаспорой, а также своевременного устранения выявленных недостатков.

Ключевые слова: Азербайджанская диаспора, Конгресс азербайджанцев Европы, лоббистские усилия, строительство диаспоры.

TALEH JAFAROV

*PhD in History, Docent of the Department of
General History and History Teaching Technology, ASPU,
part-time doctoral student in the Doctor of Science program at the
Department of Azerbaijani History (Humanities Faculty) of BSU*

ORGANIZATION AND CHARACTERISTIC FEATURES OF THE AZERBAIJANI DIASPORA IN WESTERN EUROPEAN COUNTRIES

After restoring its independence, Azerbaijan began the process of state-building, and one of the crucial steps in this direction was related to diaspora building. On the other hand, Armenia's undeclared war against Azerbaijan made it extremely important to convey our country's rightful voice to the entire world and bring the truth to light. In order to establish Azerbaijani diaspora organizations in Europe, increase state care for them, and strengthen state support in resolving their issues, the initiative to establish the Congress of European Azerbaijanis was put forward. A number of important decrees and orders were signed to coordinate the diaspora in a unified manner. The congresses of World Azerbaijanis, held every 5 years, were significant in terms of the timely fulfillment of tasks and obligations set before the Azerbaijani diaspora and the prompt elimination of identified shortcomings.

Keywords: Azerbaijani diaspora, Congress of European Azerbaijanis, lobbying efforts, diaspora building.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 30 sentyabr 2026-cı il.

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 02 oktyabr 2026-cı il.

Rəyçilər: t.e.d. Sevinc Seyidova, t.ü.f.d. Məmmədağa Baxışov.